

Hjälp eleven över alla hinder!

Läslust i all ära, men Mats Myrberg vill ingjuta läsmod i alla dem som skyggar för bokstäver.

– Det viktigaste är att du får mod att läsa texter som du inte alls tycker är roliga, säger profsorn i specialpedagogik.

Mats Myrberg visar vägen till prefektens kontor som han har fått låna för intervjun. Det var när han fyllde 67 och var tvungen att sluta på Stockholms universitet som han fick en projektjänst på Kungliga Tekniska högskolans institution för lärarutbildning. Kärnan i hans forskargärning är läsutveckling, från små barns fascination för bokstävernas ljud till vuxnas förhållande till text. Just nu arbetar han med två studier: en om hur förskolebarns språkutveckling påverkas av förskolans kvalitet och en annan om hur valet av gymnasieutbildning påverkar den kognitiva utvecklingen under en människas hela arbetsliv.

Om vi börjar med de yngsta barnen, är det svårare för dem att lära sig läsa nu än för 30 år sedan?

– Jag skulle önska att vi hade ett bättre faktaunderlag än vi har, men det finns undersökningar som kan ge vägledning. Tittar man till exempel på läsförståelse så har vi en långsam nedgång. Den är inte dramatisk, som i Pisa, men det är en nedgång.

Och vad beror den på?

– Grundtipset där – och nu kanske jag sätter mig själv i skottgluggen – är att det handlar om lärarkompetensen. Att lära barn att läsa och skriva är en av de mest kvalificerande uppgifter skolan har. Och den viktigaste personen för läsinlärningen är läraren som möter sex–sjuåringen i förskoleklassen och årskurs 1. Hon – i de flesta fall är det en hon – kommer att sätta kursen för läsintresse och läsförmåga. Ett problem är ämneslärarprincipen som varit förhärskande sedan 90-talet och fram till nyligen, samtidigt som systemet med en klasslärare för de yngsta barnen har behållits. Det är inte lätt för en lärare med matte- och idrottsinriktning att lista ut hur läs- och skrivinlärning fungerar. Och även för ämneslärare i svenska har kompetensen försämrats. Före 1988 hette ämnet i lärarexamen för yngre åldrar ”svenska med läs- och skrivinlärning”, nu heter det ”svenska”. Utbildningen har blivit en miniversion av svensk lärarutbildningarna för högstadiet och gymnasiet.

– Dessutom har undervisningstiden inom lärarutbildningen halverats. Den studieplan som gällde för alla klasslärarutbildningar fram till 1988 gav lärarstudenter drygt 2 000 undervisningstimmar inklusive praktik. I dag får motsvarande lärarkategorier cirka 1 000 timmar. Det har betydelse.

Så det är huvudorsaken till nedgången?

– Åtminstone på skolans planhalva. Sedan finns det finns en annan planhalva också som handlar om samhälle, hemmiljö, teknikutveckling och sådana saker.

Vad ser du för möjliga förklaringar där?

– Där ser man det som är välkänt för alla i Sverige, nämligen ökad spridning i levnads- »

TEXT: KATARINA BJÄRVALL
FOTO: ULRICA ZWENGER

» standard, ökade inkomstklyftor, bostadssegregation. Sådant sätter spår i barns läsutvecklingsmiljö hemma.

– En annan faktor är tidspress. Tittar man på Statistiska centralbyråns tidsanvändningsstudier som de har gjort sedan 1991 så ser man att den dagliga tiden för läsning – generellt för vuxna – har reducerats med nästan 50 procent. Tiden framför teven och datorn har ökat med nästan lika mycket.

Varför är det så viktigt att läsa?

– En poäng med att läsa mycket är att vana läsare förstår när de inte förstår. De andra säger att ”jag förstår inte den här skittexten”, men vana läsare har sina monitorfunktioner påkopplade – ordavkodning, ordigenkänning, läsförståelse, värdering. Vem har skrivit det här? Varför vill de att jag ska läsa det här? Vad finns det för budskap i den här texten? Det finns ingen ände på hur skicklig man kan bli på sådant.

– Den där förmågan kan man sedan applicera på alla möjliga sorters texter, kanske till och med på främmande språk. Det är en upplevelsearena som öppnas, men också en mer instrumentell möjlighet. Jag kan lista ut vad den negativa röntgen betyder, inte för att jag är ekonom, utan för att jag vet vilka källor jag ska leta i. Och sannolikt är det enklare att hitta texter än att leta reda på föreläsningar av ekonomiprofessorer.

Det kanske är en generationsfråga? Många yngre tittar ju på webbföreläsningar och på så kallade *tutorials* där de ser hur man gör något i stället för att läsa om det i en handbok.

– Jo, men jag tror att läsning har en medborgerlig och demokratisk aspekt som kommer att bli viktigare framöver.

Vad har du för skäl att tro det?

– Internationaliseringen kommer att ställa krav på att du kan läsa på flera språk. Engelska, svenska, matematik och IT-kunskaper är viktiga för att du ska kunna utveckla förmågor på andra områden.

– Och sen, om jag utgår från mig själv, så är läsning en njutning och upplevelse. Böckernas styrka är att de ger dig möjlighet att tränga in i människors liv och känslor på ett sätt som film och andra medier inte kan.

– En viktig del av läsförståelsen är det som kallas *imagery*, föreställningsförmåga. Man kan titta på en bild av Rikard III, med puckelrygg och allt, men att läsa Shakespeares text om honom både kräver mer och ger mer. Och föreställningsförmågan används inte bara när man läser litterära texter utan också om man till exempel läser en bruksanvisning. Det handlar om det som läsforskare och

Det är inte lätt för en lärare med matte- och idrottsinriktning att lista ut hur läs- och skrivinlärning fungerar.

kognitionspsykologer kallar processdjup. Som den kanadensiske forskaren David Olson sa: ”The text doesn’t bring meaning to you, you have to bring meaning to the text”.

Det är väl bland annat det som tar emot för en del barn och ungdomar, att det är mer av en ansträngning. Hur kan lärare få fler elever att göra den ansträngningen?

– Amerikansk forskning – jag får citera den för det finns ingen bra svensk – visar att i en vanlig årskurs 1 så stämmer närmare tio procent av eleverna in på dyslexikriterierna. Men om du ger dem bästa kända pedagogik så kan du reducera andelen till en och en halv procent.

Och vad är då ”bästa kända pedagogik”?

– Det finländska systemet ligger väldigt nära det. Lärarna är skickligare på läs- och skrivinlärning än i den svenska skolan och du har en mycket gynnsam situation när det »

» gäller intresse för lärarutbildning – modersmåls­lärarut­bil­d­ning­en är mer eftersökt än läkarut­bil­d­ning­en. Du har ofta lärare med magisternivå i sin grundut­bil­d­ning, alltså en femårig grundut­bil­d­ning där forskningen aldrig varit långt borta. Sen har du en special­lärarut­bil­d­ning i Finland som håller mycket hög klass.

– Och ute på skolorna identifieras elever som inte hänger med redan under höst­ter­min­en i ettan. De får i första hand mer intensivtid, och funkar inte det så finns det special­lärarinsatser en-till-en för dem. Tidiga insatser är avgörande. Redan i tvåan är vägen mot aktivt läsundvikande på­bör­jad för många.

– Men man ska komma ihåg en sak, och det är att det finska språket är till stöd när det gäller läs- och skrivin­lär­ning. I princip är det så att finskan behöver 24 bokstäver för att be­teckna 24 språkljud. De har en en-till-en-över­ens­stäm­melse, medan svenska elever får lära sig 400–500 kombinationer av bokstäver för att beteckna olika ljud.

Men finskan har ju så långa ord...

– Ja, men det har ett värde i sig, för det innebär att finska elever som läser tvingas ner i det där processdjupet. Eftersom orden är så långa kan de inte läsa dem i enheter utan måste ana­lysera dem i deras beståndsdelar. Så det finska språket har en stor poäng.

Finns det något vi kan lära av det?

– Vi kan lära eleverna att utnyttja det svenska språkets fördelar. Till exempel mor­fem­prin­ci­pen, alltså att vi behåller språkets minsta betydelse­bä­rande enheter, morfemen, intakta i skriftspråket. De flesta elever vet nog att *högt* stavas med *g* trots att man att döma av ljudet skulle tro att det är *ck*. Och det gynnar läsförståelsen, för då kan du som rutinerad läsare alltid identifiera betydelsebasen i ordet. Då får du lättare att hitta in i krångliga ord som du kanske inte förstår rakt av.

Vad mer kan lärare göra?

– Du har ju ordförrådet och där är läsningen viktig. Den kanadensiske forskaren Keith Stanovich menar att den allra största delen av ord­förrådstillväxten i skolan kommer från skrift­språk. Den som inte läser mycket kommer att få ett begränsat ordförråd och landar kanske på hälften av de 50 000 ord som man kan ange som mål för gymnasieskolan i Sverige.

– I dag har vi en mycket stabil forsknings­bas när det gäller specialpedagogik på läs- och skrivområdet, men den resursen är nästan uttraderad på skolorna. Den sätts bara in när rektorn drabbas av panik när många elever i nian inte klarar godkänt i svenska, matte och

Du behöver aktiv läs- och skrivpedagogik även i tonåren och det får du inte.

engelska. Då har många redan formats i sin självuppfattning till sådana som inte ska gå mer i skolan.

– Sedan behöver du aktiv läs- och skriv­pedagogik även i tonåren och det får du inte. Det är inte de berättande texterna som är den stora svagheten hos svenska elever, utan det är faktatexterna. Man kan göra mycket under SO- och NO-lektionerna. Det är också där du hittar det kvalificerade ordförrådet. Jag skulle gärna se att konsten att skriva faktatexter upp­märksammas och premieras i skolan.

– Det finns en uppfattning om att man ska satsa på att uppmuntra läslusten hos eleverna. Det är ju jättebra med läslust, men det viktiga gaste är läsmotet. Alltså modet att läsa texter som du inte alls tycker är roliga.

Hur ser du på datorn, surfplattan och mobilen som läsinlärningsverktyg?

– Det finns skäl att problematisera. Enligt en kunskapsöversikt som görs på uppdrag av Skol­forskningsinstitutet, och det är den bästa kunskap vi har i Sverige i dag, så finns det måttliga positiva effekter av datorbaserad läs- och skriv­in­lärning för barn upp till nio-tioårsåldern. När det gäller läsning så är effekterna mindre och när det gäller skrivning så är de större.

– Men det viktiga är att effekten av strukturerad undervisning är mycket starkare. Så om läraren kan använda datorerna för att strukturerad sin undervisning så kan de spela en viktig roll. Men tyvärr blir datorbaserad undervisning alltför ofta en form av ensamlärande och det blir en fälla.

Kan den digitala tekniken vara ett hot mot läsningen?

– Sitter man och zappar på sin dator så är risken stor att man hamnar i det läget som den amerikanska matematikdidaktikern Zandra Keath beskrev som att ”most often, when people think they understand something, they only recognize it”. För att verkligen förstå något på djupet måste du egentligen skriva det.

Det är därför jag skriver nu samtidigt som jag spelar in vad du säger – då förstår jag bättre.

– Pennan är en följeslagare till process­djupet. Och den ger mer precision än tangent­bordet eftersom du själv formar bokstäverna. Samtidigt är tangentbordet viktigt för elever som har stora läs- och skrivsvårigheter – under förutsättning att läraren har en strukturerad pedagogik. Det finns både pedagogiska program och kompensatoriska, alltså program som hjälper till med exempelvis rättstavning och textplanering. Skolforskningsinstitutet har som en av sina uppgifter att tala om för »

Pennan är en följeslagare till processdjupet. Och den ger mer precision än tangentbordet eftersom du själv formar bokstäverna.

»landets skolor vilka program som är dokumenterat effektiva, det publiceras nu under våren.

Att läsa e-böcker, är det lika bra som att läsa pappersböcker?

– E-böckernas styrka är att de är lättåtkomliga.

Och ljudböcker?

– Ljudböckerna kräver ju inget läsflyt, så där går något förlorat. Men både e-böcker och ljudböcker ställer krav på ett rikt ordförråd, så på det viset är de bra.

Hur viktig är läsförståelsen för andra skolämnen än de språkinriktade?

– Viktig. Läsförståelsen har till exempel en mycket tydlig koppling till matematikutvecklingen.

Vad beror det på?

– Förmodligen på att matematiken får krav på sig att vara alltmer verklighetsanknuten.

Det blir mer text i matematikuppgifterna. Men sedan finns det en annan förenande länk mellan matematik och läsning och det är kraven på arbetsminnet. De som är välutrustade när det gäller arbetsminne har ofta lätt både för matematik och läsförståelse.

Och man kan träna arbetsminnet genom att läsa – är det så du menar?

– Jag vet att det finns olika meningar bland forskare om det där, men högst sannolikt är det så.

Vad har du för konkreta tips till lärare som vill få elever att läsa? Funkar tvångsläsning?

– Nej, eleven måste ha ett personligt intresse. Mitt budskap är att hjälpa eleverna över alla läshinder, både hinder inom dem själva och hinder som skapas omkring dem. Det handlar mycket om John Hatties recept att göra lärandet synligt för både läraren och eleven.

– Parläsning är ett positivt exempel. Du tar en text som du har skrivit och så samspekar du med din lärare eller med en kamrat. Du läser mening ett och din lärare eller kamraten läser mening två. Då blir du uppmärksam på om läraren eller kamraten kanske inte kan läsa vad du skrivit eller om du uttryckt någonting oklart.

– Sedan finns det en särskild metodskola inom läsforskning som kallas för *think-aloud protocols* som innebär att du tänker högt inbäddat i din egen läsning. När du läser att ”nu såg han ingen annan möjlighet ...”, då stannar du upp läsningen och frågar dig: Vem är han? Och varför såg han ingen annan möjlighet? Vad hade hänt tidigare? På så vis kan läraren som erfaren läsare avtäcka sin egen lässtrategi för eleverna.

– Jag menar också att man som lärare måste ha en en-till-en-situation på 30 minuter med varje elev minst en gång i månaden. Repeterad läsning ska ingå, alltså att man återvänder till den text man läste förra gången. När eleven läser högt så hörs ordavkodningsstrategin från ljudning till helordsläsning, från gissning till precisionsläsning. Då kan eleven se sina egna framsteg på väg mot läsflyt – den här halvtimmen i oktober så gick det så där, men nu är det november och nu går det så här. Då kan en erfaren lärare månad för månad avgöra hur många ord som har lagts till i läsordförrådet. Och riktmärket bör vara att eleven åtminstone ska ha lärt sig 20–30 nya ord varje månad för att nå målsnöret 50 000 ord i sena tonåren.

Vad tror du då om läsning i framtiden? Någon skrev att romanläsning riskerar att bli en lika exklusiv sysselsättning som att gå på opera.

– Här är man ute i spekulationernas träskmarker. Men om man ser den långsiktiga uppgången i läsförmåga och läsintresse i ett historiskt perspektiv så hade ju arbetarförfattarna stor betydelse. De skrev om vanliga människors erfarenheter, berättelser som angick väldigt många. Då kan man ju fundera: vad är det för gemensam berättelse som finns framöver? Nu har de berättelserna, i den mån de finns, flyttat in i teven och ut på Youtube. Och då kanske det inte är givet att det dyker upp nya författare som tilltalar många människor. Så det kanske blir så att romanläsarna blir en exklusiv skara.

Men det kanske inte spelar så stor roll om folk ändå läser annat? Du vill ju uppvärdera fackböcker – allt måste inte vara skönlitteratur.

– Ja, jag ska ta ett exempel. I ett forskningsprojekt för 20 år sedan hade vi en kille som gick i fyran och vägrade läsa. Men han var väldigt intresserad av fiske, så skolbibliotekarien hittade ett uppslagsverk om sportfiske, en vuxenbok. Om man ville fiska harr så letade man på h och då var det en bild på en harr och så stod det vad man skulle använda för bete och hur man skulle göra. Den lille killen blev fascinerad. Han kom överens med sin pappa om att om han läste ut boken och visade skolan att han kunde läsa så skulle han få ett eget flugfiskespö. Så man måste hitta det som ger personlig relevans. Det handlar egentligen om samma sak som när arbetarförfattarna skrev sina stora berättelser: att läsaren känner att det här angår mig. ■